

COVID-19

Richtlijnen voor begrafenisondernemers en crematoria

05.06.2020

Deze voorlopige richtlijnen zijn gebaseerd op wat momenteel bekend is over COVID 19. Aangezien de situatie snel evolueert, kunnen de richtlijnen veranderen

Deze richtlijnen moeten worden gelezen in samenhang met de overige officiële COVID-19 informatie:

- de website www.info-coronavirus.be
- gezondheidsprofessionals vinden [algemene richtlijnen over COVID-19 op de website van Sciensano](#).
- op de pagina's van Zorg en Gezondheid staan [concrete richtlijnen voor Vlaamse zorgprofessionals](#).
- crisiscentrum Vlaamse overheid: <https://overheid.vlaanderen.be/communicatie/corona>

Versie 9. 05.06.2020

1 ALGEMEEN

Een virus overleeft niet lang op een overledene. Maar tot kort na het overlijden is een overledene nog wel besmettelijk. Bij lage temperaturen door koeling van het lichaam en hoge luchtvochtigheid kan een virus nog tot drie dagen na overlijden aanwezig zijn.

2 VOORBEREIDING

Uitvaartcentra en crematoria voorzien in:

- handreinigers voor het publiek. Deze handreinigers moeten op regelmatige tijdstippen worden gereinigd.
- tissues en een veilige methode om die weg te gooien.

Hang relevante COVID-19-affiches op in de personeels- en openbare ruimtes van het pand:
https://epidemio.wiv-isp.be/ID/Pages/2019-nCoV_communication_material.aspx

3 ANDERE RELEVANTE DOCUMENTEN

De communicatie van het Agentschap Zorg & Gezondheid: 'Wat te doen bij een overlijden van een patiënt?'

Algemene site: <https://www.zorg-en-gezondheid.be/corona-richtlijnen-voor-zorgprofessionals>

Document: https://www.zorg-en-gezondheid.be/sites/default/files/atoms/files/Richtlijn_COVID19_overlijden.pdf

De communicatie van de FOD Volksgezondheid: 'Procedure voor het beheer van een overlijden van een patiënt met covid-19'

Algemene site: https://epidemio.wiv-isp.be/ID/Pages/2019-nCoV_procedures.aspx

Document: https://epidemio.wiv-isp.be/ID/Documents/Covid19/COVID-19_procedure_deaths_NL.pdf

De documenten van het Agentschap Zorg & gezondheid en de FOD Volksgezondheid zijn gelijklopend.

Voor de regels inzake het ophalen en het verplaatsen van het lichaam door de begrafenisondernemer, wordt verwezen naar bovenstaande communicatie.

De onderstaande richtlijnen zijn aanvullend.

4 PERSOONLIJKE BESCHERMINGSMIDDELEN (PBM)

PBM bij een met COVID-19 besmet lichaam moeten worden gebruikt conform de daartoe geldende richtlijnen. Deze zijn opgesomd onder punt 3 (zie hoger).

Ingeval van schaarste, moet het gebruik van PBM worden voorbehouden voor personen die PBM vereisen conform de richtlijnen.

https://epidemiowiv-isp.be/ID/Documents/Covid19/COVID-19_RMG_Brief_MondMaskers_NL.pdf

Indien het gebruik van PBM onder de richtlijnen valt en de beroepsgroep is opgenomen op de prioriteitenlijst van de RMG (Riks Management Group), kunnen PBM worden aangevraagd via het webformulier: https://apps.digital.belgium.be/forms/show_/covid/request/latest?lng=nl.

Personeel mortuaria en begrafenisondernemers zijn opgenomen op de prioriteitenlijst van de RMG.¹

5 ESSENTIËLE DIENSTVERLENING

Het ministerieel besluit van 18 maart 2020, en latere wijzigingen, houdende dringende maatregelen om de verspreiding van het coronavirus COVID-19 te beperken²:

- somt begrafenisondernemers en crematoria op in de bijlage met essentiële diensten en cruciale sectoren waarvan de dienstverlening gehandhaafd moet blijven.
  - Deze bedrijven en diensten zijn echter gehouden om, in de mate van het mogelijke, het systeem van thuiswerk en de regels van *social distancing* toe te passen.
  - Indien dit echter niet mogelijk is, blijft de dienstverlening gewaarborgd (in tegenstelling tot niet-essentiële sectoren die sluiten indien de *social distancing* en thuiswerk niet implementeerbaar is).
- staat begrafenisceremonies toe, maar enkel in aanwezigheid van **maximaal 100 gasten**, met een afstand van 1,5 meter tussen elke persoon en zonder de mogelijkheid van blootstelling van het lichaam.

---

¹ <https://www.vrt.be/vrtnws/nl/2020/03/26/overheid-heeft-prioriteitenlijst-voor-verdeling-beschermingsmate/>

² Geconsolideerde versie op codex vlaanderen van het covid-19 MB.:

<https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1032950&param=inhoud&ref=search&AVIDS=>

6 OVERLIJDEN

6.1 Aangifte

In het kader van de richtlijnen rond het nieuwe coronavirus, is het noodzakelijk dat de steden en gemeenten de aangifte van overlijden op een digitale wijze faciliteren.

De steden en gemeenten die nog niet ingeschakeld zijn in het bestaande platform voor digitale aangifte van overlijden zien er op toe dat de aangifte kan gebeuren via mail.

Hiervoor worden de voorziene documenten ingescand en in pdf overgemaakt.

Originele stukken zoals Model IIIC en Medisch Attest worden binnen de 8 dagen na overlijden door de begrafenisondernemer overgedragen.

6.2 Informeer medewerkers

Het personeel van het mortuarium, de begrafenisondernemers en de crematoria moeten op de hoogte worden gebracht van de COVID-19 infectie of het vermoeden van COVID-19-infectie van het stoffelijk overschot zodat zij de nodige beschermingsmaatregelen kunnen treffen.

6.3 Tweede advies geneesheer bij crematie

De Vlaamse Regering keurde op 27 maart 2020 een afwijking aan het decreet van 16 januari 2004 op de begraafplaatsen en lijkbezorging goed.

De wijziging houdt o.m. in dat tijdens de huidige noodsituatie, veroorzaakt door de ziekte COVID-19, bij crematie het verplichte tweede advies van de geneesheer wegvalt:

- als het overlijden plaatsvindt in het ziekenhuis;
- als het overlijden plaatsvindt buiten het ziekenhuis en de behandelende geneesheer of de geneesheer die het overlijden vaststelt, bevestigt dat het overlijden te wijten is aan het coronavirus.

6.4 Ophalen en verplaatsen van het lichaam

Stoffelijke overschotten kunnen worden opgehaald en verplaatst conform de daartoe geldende richtlijnen. Deze zijn opgesomd onder punt 3 (zie hoger).

In afwijking van artikel 13, derde lid, van het decreet van 16 januari 2004 op de begraafplaatsen en de lijkbezorging, kunnen meerdere niet-gecremeerde stoffelijke overschotten gezamenlijk vervoerd worden.

6.5 Vervoer naar het mortuarium

- Manipulaties, zoals het verplaatsen van een recent overleden patiënt voor transport naar het mortuarium, kunnen voldoende zijn om kleine hoeveelheden lucht uit de longen te verdrijven. Dit kan een minimaal risico vormen.
- Lichamen moeten daarom in een lijkzak worden geplaatst voordat ze naar het mortuarium worden vervoerd, omdat dit het tillen vergemakkelijkt en het risico op infecties nog meer vermindert.
- De mond van de overledene wordt afgeschermd voordat het stoffelijke overschot in de lijkzak wordt getild. Hiervoor moet geen medisch mondmasker gebruikt worden, aangezien deze schaars zijn. Andere afschermingsmiddelen volstaan.
- Degenen die fysiek met het lichaam omgaan en het lichaam in de lijkzak plaatsen, moeten op zijn minst de volgende persoonlijke beschermingsmiddelen (PBM) dragen:
  - handschoenen;
  - schort met lange mouwen;
  - mondmasker;
  - oogbescherming (als er een risico op spatten bestaat).
- PBM's en alle materialen waarmee het lichaam in contact kwam, moeten veilig gereinigd worden.
- Let erop dat de handen worden gewassen na het verwijderen van de PBM's.
- Gebruikte (lege) lijkzakken worden afgevoerd als risico-houdend medisch afval.

PBM's zijn niet nodig voor de overbrenging van zodra het lichaam in de kist is geplaatst. Eenmaal in de lijkzak, kan de begraafing op reguliere wijze plaatsvinden.

6.6. Thuiswake

Er moet volgend onderscheid gemaakt worden:

- De overledene is positief getest op COVID-19 of er is een vermoeden van besmetting door COVID-19. De arts die het overlijden vaststelt, vermeldt deze informatie op strook A van het overlijdensattest. In deze situaties zijn thuisbewaringen en thuiswakes niet toegestaan.
- Er is absoluut geen sprake van COVID-19. Thuisbewaringen en thuiswakes worden afgeraden. Ze kunnen enkel plaatsvinden mits strikte naleving van de algemene regels zoals social distancing en ook de andere regels die gelden bij begrafenissen.

6.7. Overbrenging naar het uitvaartcentrum

- Na overbrenging naar het uitvaartcentrum, wordt het lichaam zo snel mogelijk gekist.
- Het is onwaarschijnlijk dat er sprake is van een significante besmetting van het voertuig dat het stoffelijke overschot vervoert, aangezien dit zich in de kist bevindt. Dergelijke voertuigen moeten na het verwijderen van het stoffelijke overschot op de gebruikelijke wijze worden gereinigd.
- De huidige aanbeveling is dat, indien nodig, slechts een klein aantal mensen naar het uitvaartcentrum gaan om de laatste eer te bewijzen, mits naleving van de regels van social distancing.

6.8. Hygiëne in het uitvaartcentrum en het crematorium

We weten dat virussen die vergelijkbaar zijn met COVID-19 worden overgedragen naar en door mensenhanden. Daarom zal een regelmatige handhygiëne en het reinigen van regelmatig aangeraakte oppervlakken helpen om het risico op besmetting te verminderen.

In ruimtes die toegankelijk zijn voor het publiek volstaat een routinematige reiniging. Er moet echter bijzondere aandacht worden besteed aan vaak aangeraakte oppervlakken, zoals toiletten, deurklinken/deurpanelen, telefoons, tafels en stoelen.

Openbare ruimtes waar een symptomatisch individu is gepasseerd en waar die persoon heel korte tijd heeft doorgebracht (zoals gangen) hoeven niet speciaal te worden gereinigd.

6.9. Balsemen.

In de regel is balsemen al verboden en enkel toegestaan voor universiteiten van aan de wetenschap geschonken lichamen in afwachting van het gebruik voor studiedoeleinden door universitaire laboratoria.³ Ook de universiteiten mogen de lichamen met een COVID-19 infectie echter niet balsemen. Het afstaan van het lichaam voor wetenschappelijk onderzoek wordt momenteel niet toegestaan.

6.10. Verwijderen van implantaten die werken op batterijen

Als de overledene een implantaat draagt dat werkt op een batterij, dan moet de batterij verwijderd worden voor de begraving of crematie. Dit geldt voor pacemakers, stimulators bij epilepsie, pijnpompjes, e.a.. Wanneer het toestel geen batterij bevat, zoals cochleaire implantaten, mogen zij mee worden begraven.

Het zijn in eerste instantie de artsen die de implantaten moeten verwijderen. De arts die de overlijdensakte tekent, is verantwoordelijk voor een veilige verwijdering van het toestel.

Indien, omwille van capaciteitsproblemen, alle beschikbare artsen zijn ingezet voor de zorg van de levenden bij de COVID-19 pandemie, kunnen de uitvaartondernemingen ook implantaten verwijderen. Dat wordt best afgestemd tussen de vaststellende arts en de uitvaartonderneming. Desgevallend kan de verwijdering ook plaatsvinden in het mortuarium van het ziekenhuis.

In elk geval zijn er 3 zaken essentieel:

- kennis om het implantaat te verwijderen;
- het nodige materiaal;
- de benodigde persoonlijke beschermingsmiddelen (PBM).

Uitvaartondernemingen kunnen zich hiervoor ook laten bijstaan door een gespecialiseerde firma.

6.11. Vorbereiding van het lichaam

Het lichaam wassen of voorbereiden is aanvaardbaar als degenen die de taak uitvoeren op zijn minst de volgende persoonlijke beschermingsmiddelen (PBM) dragen:

- handschoenen;
- schort met lange mouwen;
- mondmasker;
- oogbescherming (als er een risico op spatten bestaat).

PBM's en andere materialen die gebruikt werden moeten op een veilige manier verwijderd worden.

Handen moeten worden gewassen na het verwijderen van de PBM's.

---

³ Art. 26 Besluit van de Vlaamse Regering van 14 mei 2004 tot organisatie, inrichting en beheer van begraafplaatsen en crematoria

7. BEGROETING DOOR DE FAMILIE

- Nabestaanden raken het lichaam niet aan.
- De lijkkest mag geopend zijn voor begroeting.
- Het mortuarium / uitvaartcentrum / begrafenisondernemer / crematorium wijst op de noodzaak tot hygiënemaatregelen en voorziet in de nodige faciliteiten.

8. BEGRAVEN / CREMATIE

- De begrafenisondernemer moet de familie vragen om één enkele contactpersoon aan te duiden. Indien mogelijk is dit een persoon die geen nauw contact heeft gehad met de overledene.
- Informatie wordt zoveel mogelijk uitgewisseld via telefoon en internet.

8.1. Uitvaartdienst

Omvang: maximaal 100 gasten.

Vervoer: familie en intimi wordt aangeraden om hun eigen privé-vervoer te gebruiken om zich naar en van de locatie te verplaatsen en om contact te vermijden met mensen die niet tot hun eigen gezin behoren.

Fysieke begroeting is verboden.

Rouwkaartjes worden niet persoonlijk overhandigd, maar kunnen in een mandje worden gelegd.

Tijdens de plechtigheid: afstand van 1,5 meter tussen elke persoon die niet tot hetzelfde gezin behoort, moet gerespecteerd worden.

Hygiëne: De aanwezigen moeten zich bewust zijn van een goede hoestetiquette, ... Personen die symptomatisch zijn, verlaten de dienst.

Bidprentjes worden niet uitgedeeld, maar klaargelegd. Rouwenden kunnen deze zelf meenemen.

Het gebruik van condoleanceboeken is verboden. Mensen worden aangeraden om hun medeleven te betuigen via sociale media en online websites zoals rip.ie, of per sms of brief.

Koffietafel: Na afloop mag er geen rouwmaaltijd/ receptie worden georganiseerd, dit t.e.m. 30 juni 2020.

De familie wordt geïnformeerd dat zij op een later tijdstip een herdenkingsdienst kunnen houden.

8.2. Crematie

De mogelijkheid van crematie is de keuze van de familie, maar is niet vereist voor de preventie en beheersing van infecties m.b.t. het COVID-19.

9. REPATRIËRING VAN HET LICHAAM

Veel moslims laten zich in het land van herkomst begraven. De afgelopen dagen werd het moeilijker om lichamen te repatriëren omwille van de COVID-19 pandemie.

Moslims willen graag zo spoedig mogelijk begraven worden. Deze reisbeperkingen kunnen nog enige tijd aanhouden. Het is dan ook aanbevolen om over te gaan tot begraving op een Belgische begraafplaats.

De capaciteit van de koelcellen mag niet langer dan nodig bezet worden.

////////////////////////////////////